

PREVENCE

ZADLUŽOVÁNÍ ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ

s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel

Odbor prevence kriminality Ministerstvo vnitra ČR

Materiál z dostupných pramenů sestavili:

Mgr. Jana PETERKOVÁ Mgr. Radek JIRÁNEK

Pokračování z č.7/2007

5. MOŽNOSTI PŘEKLENUTÍ OBTÍŽNÉ SOCIÁLNÍ SITUACE Z PROSTŘEDKŮ SOCIÁLNÍ OCHRANY

5.1. Sociální ochrana

Základním zdrojem získání finančních prostředků k obživě je odměna za vykonanou práci. Řada osob však z objektivních důvodů pracovat nemůže nebo výdělek nedostačuje k úhradě jejich odůvodněných nákladů. Systém sociální ochrany slouží k reakci na tyto situace.

Systém sociální ochrany zahrnuje systém pojištění (důchodové, zdravotní, v nezaměstnanosti), státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi (sociální služby a dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením).

5.2. Státní sociální podpora

Prostřednictvím státní sociální podpory se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní potřeby rodin s nezaopatřenými dětmi a poskytuje pomoc i při některých dalších sociálních situacích (např. úmrtí).

Dávky státní sociální podpory, u nichž se zkoumá příjem:

- přídavek na dítě,
- sociální příplatek,
- příspěvek na bydlení,
- příspěvek na školní pomůcky (příjem se sice nezkoumá, avšak je zde vazba na poskytování přídavku na dítě).

Dávky státní sociální podpory, u nichž se příjem nezkoumá:

- rodičovský příspěvek,
- dávky pěstounské péče,
- porodné,
- pohřebné.

Dávky státní sociální podpory jsou nárokové (obligatorní).

Pro vznik nároku na ně musí být splněny podmínky stanovené zákonem (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů). Dávky státní sociální podpory poskytují úřady práce, v hlavním městě Praze úřady městských částí.

Dávky státní sociální podpory náleží: osobě s trvalým pobytem na území ČR, občanu EU, který je kryt přímo aplikovatelným právním předpisem Evropských společenství,¹⁾ osobám, kterým byl udělen azyl, osobám hlášeným na území ČR k pobytu po dobu delší než 365 dní.

Systém státní sociální podpory pracuje s okruhem společně posuzovaných osob (rodina). Rodinu obvykle tvoří nezaopatřené děti a jejich rodiče, popř. osoby, které rodiče nahrazují. Za nezaopatřené dítě se považuje dítě nejdéle do věku 26 let, pokud neskončí dříve přípravu na povolání. Pro účely příspěv-

ku na bydlení tvoří okruh společně posuzovaných osob všech-ny osoby, které jsou v bytě hlášeny k pobytu.

Příjmy se zjišťují u všech společně posuzovaných osob, okruh příjmů je uveden v § 5 zákona o státní sociální podpoře a zahrnuje především příjmy ze závislé činnosti, příjmy z podnikání nebo jiné samostatné výdělečné činnosti a dále dávky nemocenského a důchodového zabezpečení a podporu v nezaměstnanosti včetně obdobných příjmů z ciziny. Do rozhodného příjmu se započítávají tzv. čisté příjmy.

Zdravotní stav, který je zohledňován pro vznik nároku na některé dávky státní sociální podpory nebo pro jejich výši (např. sociální příplatek nebo rodičovský příspěvek), posuzují posudkoví lékaři úřadů práce.

Nárok na dávky státní sociální podpory vzniká splněním podmínek nároku, které stanoví zákon o státní sociální podpoře. Nárok na výplatu dávky vznikne splněním podmínek nároku a podáním žádosti (žádost se podává na formuláři, který je k dispozici na úřadu práce/úřadu městské části Prahy, nebo je možno žádost nalézt a vytisknout na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí (www.mpsv.cz)). Nárok na dávky zaniká uplynutím 3 měsíců ode dne, od kterého dávka náleží, v případě příspěvku na školní pomůcky, porodného a pohřebného uplynutím jednoho roku.

Zákon o státní sociální podpoře stanoví příjemcům dávek nebo společně posuzovaným osobám určité povinnosti. Mezi tyto povinnosti patří např. do osmi dnů od změny písemně ohlásit plátcí dávky změny ve skutečnostech rozhodných pro trvání nároku na dávku, její výši nebo výplatu, osvědčit skutečnosti rozhodné pro nárok na dávku nebo její výši či výplatu do osmi dnů od doručení výzvy plátcem dávek; podrobit se vyšetření zdravotního stavu nebo jinému odbornému vyšetření, je-li dávka podmíněna nepříznivým zdravotním stavem apod.

Jednou z četných oblastí, kde nastává zadlužení, je oblast bydlení a úhrad za služby spojené s bydlením. Z hlediska této oblasti je významnou dávkou státní sociální podpory **příspěvek na bydlení**. Příspěvek na bydlení přispívá ke krytí nákladů na bydlení rodinám nebo jednotlivcům s nízkými příjmy; nárok má vlastník nebo nájemce bytu, který je v bytě hlášen k pobytu. Poskytování příspěvku podléhá zkoumání příjmu, a to předchozí kalendářní čtvrtletí. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu, pokud jeho náklady na bydlení přesahují částku součinu rozhodného příjmu rodiny a koeficientu 0,3 (v Praze 0,35) a zároveň součin rozhodného příjmu a koeficientu 0,3 (0,35 v Praze) není vyšší než částka normativních nákladů na bydlení. Normativní náklady na bydlení jsou stanoveny jako průměrné náklady na bydlení podle velikosti

¹⁾ např. Nařízení Rady EEC 1408/71 ze dne 14. června 1971 o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství.

obce a počtu členů v domácnosti. Zahrnují pro nájemní byty částky nájemného v souladu se zákonem o nájemném a pro družstevní byty a byty vlastníků obdobné náklady. Dále jsou do nich zahrnuty ceny služeb a energií. Příspěvek na bydlení je dávkou, která reaguje na nízký příjem a na skutečné výdaje spojené s bydlením, výše dávky se stanoví jako rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a násobkem rozhodného příjmu a koeficientu 0,3 (0,35).

Jak bylo uvedeno, příspěvek na bydlení lze poskytnout pouze osobám s nájemním nebo vlastnickým vztahem k bytu a **pomocí této dávky nelze řešit** sankční postupy některých měst, které s některými skupinami osob uzavíraly pouze **smlouvy o ubytování** a nikoli nájemní smlouvy.

Nástrojem, který by mohl mít velký význam pro řešení finanční situace rodin v sociálně slabých komunitách, je možnost uzavřít **dohodu o zvláštním příjemci dávek**. To je praktické zejména u příspěvku na bydlení, kdy je možné, aby věřitel, jemuž např. nájemník dluží nájemné, souhlasil s tím, že mu budou přímo vypláceny dlužníkovy dávky. Tento nástroj bohužel obce využívají nedostatečně. Tvrdí, že opatření je prý administrativně příliš náročné a nelze se ubránit podezření, že je pro ně výhodnější dlužníka vystěhovat na základě soudní výpovědi z nájmu bytu než mu umožnit, aby svůj dluh tímto způsobem postupně splatil. Tento postup mohou využívat i jiní věřitelé než obce.

5.3. Pomoc v hmotné nouzi

Podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, se poskytuje **příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc**.

O dávkách pomoci v hmotné nouzi rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady (na území vojenských újezdů újezdní úřady vojenských újezdů). **Mimořádnou okamžitou pomoc osobám ohroženým sociálním vyloučením poskytují obecní úřady obcí s rozšířenou působností**. Odvolacím orgánem jsou krajské úřady. Výše uvedené úřady jsou označovány pojmem orgány pomoci v hmotné nouzi.

Jedním ze znaků hmotné nouze je nedostatek finančních prostředků – příjmů. **Okruh příjmů**, které se berou v úvahu při posuzování nároku na dávku a její výši, je stanoven v zákoně o životním a existenčním minimu.

Příjem se zjišťuje zpravidla za období tří kalendářních měsíců před podáním žádosti o dávku.

Oprávněná osoba

Na příspěvek na živobytí a na doplatek na bydlení má nárok při splnění podmínek stanovených v zákoně o pomoci v hmotné nouzi:

- osoba, která je na území České republiky hlášena k trvalému pobytu,
- osoba, které byl udělen azyl nebo doplňková ochrana,
- cizinec bez trvalého pobytu na území České republiky, kterému tato práva zaručuje mezinárodní smlouva (Evropská sociální charta),
- občan členského státu Evropské unie, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu po dobu delší než 3 měsíce,
- občan členského státu EU, kterému nárok na sociální výhody vyplývá z přímo použitelného předpisu Evropských společenství a jeho rodinný příslušník (např. Nařízení Rady EHS),
- rodinný příslušník občana členského státu Evropské unie, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu po dobu delší než 3 měsíce,
- cizinec, který je držitelem povolení k trvalému pobytu s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajících rezidentů v Evropském společenství na území jiného členského státu EU a bylo mu uděleno povolení k dlouhodobému pobytu na území České republiky,
- rodinný příslušník cizince uvedeného v předchozí odrážce, kterému bylo uděleno povolení k dlouhodobému pobytu na území České republiky.

Okruh oprávněných osob pro mimořádnou okamžitou pomoc je širší, kromě osob uvedených v předchozím textu (oprávněné osoby pro příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení) jsou

oprávněnými osobami při splnění podmínek rovněž osoby pobývající na území České republiky na základě zákona o pobytu cizinců. V odůvodněných případech – je-li osoba vážně ohrožena na zdraví – může jí být mimořádná okamžitá pomoc poskytnuta, i když pobývá na území České republiky v rozporu se zákonem o pobytu cizinců.

Nedostatečný příjem je pouze jednou z podmínek hmotné nouze. Podstatné je, že osoba/společně posuzované osoby si ho nemohou zvýšit vlastním přičiněním. Zvýšením příjmu vlastním přičiněním se rozumí zvýšení příjmu vlastní prací, řádným uplatněním nároků a pohledávek a prodejem nebo jiným využitím majetku. Zákon o pomoci v hmotné nouzi blíže stanoví, co se rozumí jednotlivými formami vlastního přičinění, stanoví i situace, okruh osob, u nichž se některá forma vlastního přičinění nevyžaduje, a vliv snahy osoby na nárok na dávku a její výši.

Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní dávka pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatečný příjem osoby/společně posuzovaných osob. Okruh společně posuzovaných osob je dán zákonem o životním a existenčním minimu (v podstatě osoby, které žijí v bytě). Zákon o pomoci v hmotné nouzi však stanoví několik odchylek, např. do okruhu společně posuzovaných osob nepatří osoba, která nastoupila výkon trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby (a výkon trestu nebo vazby trval celý kalendářní měsíc), osoba, která je umístěna k celoročnímu pobytu v ústavu sociální péče nebo obdobném zařízení apod. Vzhledem k tomu, že v praxi dochází k různým situacím, které jsou zcela individuálního charakteru, má orgán pomoci v hmotné nouzi možnost z okruhu společně posuzovaných osob některou osobu vyloučit.

Nárok na příspěvek na živobytí má osoba v hmotné nouzi, pokud její příjem/příjem společně posuzovaných osob nedosahuje částky živobytí. Živobytí osoby/společně posuzovaných osob je stanoveno s ohledem na příjem, možnost jeho zvýšení, majetkové poměry a další okolnosti (jako je např. nákladné dietní stravování, délka setrvání ve stavu hmotné nouze, aktivní přístup k hledání zaměstnání apod.). Částka živobytí se odvíjí od výše existenčního a životního minima a stanoví se individuálně pro každou osobu na základě zhodnocení její snahy, možnosti a potřeb.

Výše příspěvku na živobytí se stanoví jako rozdíl mezi živobytím osoby/společně posuzovaných osob a příjmem osoby/společně posuzovaných osob, který je snížený o přiměřené náklady na bydlení.

Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení je dávka pomoci v hmotné nouzi, která společně s vlastními příjmy občana a příspěvkem na bydlení ze systému státní sociální podpory pomáhá uhradit odůvodněné náklady na bydlení. Výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za dodávku energií) zůstala osobě/společně posuzovaným osobám částka živobytí.

Nárok na doplatek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu, který užívá byt, a jehož příjem/příjem společně posuzovaných osob je po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení nižší než částka jeho živobytí/částka živobytí společně posuzovaných osob. Okruh společně posuzovaných osob pro účely doplatku na bydlení je stejný jako pro účel příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory.

Podmínkou nároku na doplatek na bydlení je získání nároku na příspěvek na živobytí a na bydlení ze systému státní sociální podpory. Doplatek na bydlení lze přiznat (s přihlédnutím k celkovým sociálním a majetkovým poměrům) i osobě, které příspěvek na živobytí přiznan nebyl, protože její příjem/příjem společně posuzovaných osob přesáhl částku živobytí osoby/společně posuzovaných osob, ale nepřesáhl 1,3násobek této částky.

Nárok na doplatek na bydlení nevznikne, pokud osoba bez vážného důvodu odmítne možnost levnějšího přiměřeného bydlení nabídnutou nebo zprostředkovanou obcí, v níž má trvalý pobyt. Toto neplatí pro osoby starší 65 let a poživitele starobního důchodu.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi pamatuje i na specifické situace spojené s bydlením. V případech hodných zvláštního zřetele může orgán pomoci v hmotné nouzi rozhodnout, že za nájemce považuje pro účely doplatku na bydlení i osobu dlouhodobě užívací jinou než nájemní formu bydlení. Nárok na doplatek na bydlení má také nezletilé nezaopatřené dítě, které je v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, nebo které žije v náhradní rodinné péči, na které přešlo vlastnictví nebo nájem bytu, a dítě nemá dostatečný příjem nebo majetek k úhradě odůvodněných nákladů na bydlení.

Výše doplatku na bydlení se vypočte tak, že se od částky odůvodněných nákladů na bydlení připadajících na kalendářní měsíc (snížené o příspěvek na bydlení náležející za předchozí kalendářní měsíc) odečte částka, o kterou příjem osoby/společně posuzovaných osob (včetně vyplaceného příspěvku na živobytí) převyšuje částku živobytí osoby/společně posuzovaných osob.

Mimořádná okamžitá pomoc

Prostřednictvím mimořádné okamžité pomoci může být poskytnuta pomoc v situacích nepříznivého a mimořádného charakteru, kdy není osoba v hmotné nouzi, ale je jí vhodné bezprostředně poskytnout pomoc. Zákon o pomoci v hmotné nouzi stanoví několik situací, v nichž lze tuto dávku pomoci v hmotné nouzi poskytnout.

I. Osoba sice neplní podmínky hmotné nouze, ale kvůli nedostatku finančních prostředků jí hrozí vážná újma na zdraví. Dávka doplní příjem osoby do existenčního minima (v případě nezaopatřeného dítěte do životního minima).

II. Mimořádná okamžitá pomoc může být poskytnuta osobě, která není v hmotné nouzi a kterou postihne vážná mimořádná událost a celkové sociální a majetkové poměry této osoby jí neumožňují překonat událost vlastními silami. Takovou událostí je např. živelná pohroma (povodeň, vichřice a vyšší stupně větrné pohromy, zemětřesení apod.), požár nebo jiná destruktivní událost, ekologická nebo průmyslová havárie. Při rozhodování o výši mimořádné okamžité pomoci se přihlíží k majetkovým poměrům a příjmové situaci osoby; maximální výše dávky činí 15násobek částky životního minima jednotlivce.

III. Osoba není v hmotné nouzi, ale nemá vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům dostatečné prostředky:

- k úhradě nezbytného jednorázového výdaje, spojeného zejména se zaplacením správního poplatku při prokázání ztráty osobních dokladů, při vydání duplikátu rodného listu nebo dokladů potřebných k přijetí do zaměstnání, k úhradě jízdného v případě ztráty peněžních prostředků, a v případě nezbytné potřeby s úhradou noclehu; výše dávky se stanoví s ohledem na konkrétní výdaj
- na úhradu nákladů spojených s pořízením nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby a na základní vybavení domácnosti a odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte; výše dávky se stanoví až do výše konkrétního nákladu, ale součet poskytnutých dávek nesmí překročit v kalendářním roce 10násobek částky životního minima jednotlivce.

IV. Osoba nesplňuje podmínky hmotné nouze, ale nemůže v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením. Jde zejména o osobu, která:

- je propuštěna z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo
- je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo
- je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo
- nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo
- je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby.

V tomto případě lze poskytnout dávku ve výši 1 000 Kč. Součet dávek poskytnutých v kalendářním roce nesmí přesáhnout 4násobek částky životního minima jednotlivce. **Tuto dávku poskytuje obecní úřad obce s rozšířenou působností!**

Dávky pomoci v hmotné nouzi se poskytují v peněžní nebo věcné formě, popř. kombinovaně. Ve věcné formě se poskytuje příspěvek na živobytí, pokud je zjevné, že by příjemce nevyužil dávku k účelu, ke kterému je určena, nebo lze využít institutu zvláštního příjemce. Doplatek na bydlení se poskytuje v peněžní formě, dávka může být bez souhlasu příjemce použita k přímé úhradě nájemného nebo služeb spojených s bydlením, a to tak, že částka je poskytována přímo pronajímateli/poskytovateli služeb. Příspěvek na živobytí se poskytuje měsíčně. Je-li zřejmé, že příjemce nedokáže s větší finanční částkou hospodařit, lze příspěvek poskytovat např. týdně. Dávky se vyplácejí v české měně v hotovosti (pokladna úřadu), poštovní poukázkou, převodem na účet, formou poukázky na odběr zboží, služby nebo přímou úhradou částek.

Povinnosti příjemce dávky/společně posuzovaných osob jsou obdobné jako u dávek státní sociální podpory. Zejména je třeba občany upozorňovat na povinnost písemně oznámit změny do 8 dnů.

Sociální péče

Možnosti poskytnutí **bezúročné půjčky** podle vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Podle § 57 výše uvedené vyhlášky může být bezúročná půjčka poskytnuta těžce zdravotně postiženému občanu, kterému byl přiznán příspěvek na zakoupení motorového vozidla. Půjčka je určena na zakoupení vozidla a její maximální výše je 40 000 Kč. Půjčka musí být splacena do 5 let od jejího poskytnutí. O poskytnutí bezúročné půjčky rozhodují obecní úřady obcí s rozšířenou působností, na poskytnutí půjčky není nárok.

Bezúročné půjčky se mohou poskytnout občanům, kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci, mohou ji pomocí půjčky překonat a nemohou půjčku získat jinak. Půjčka v hotovosti nebo účelově vázaná může být poskytnuta nejvýše do 20 tisíc Kč, pokud se dlužník ve smlouvě zaváže splatit ji nejpozději do pěti let od jejího poskytnutí. Bezúročné půjčky jsou fakultativní formou sociální péče, to znamená, že na ně není právní nárok.

Dá se konstatovat, že po roce 1990 není tento institut téměř využíván. Přitom tyto půjčky by byly účinným řešením problematiky sociálně slabých osob a půjček na nepřiměřeně vysoký úrok. Problémem je, že tyto půjčky nejsou poskytovány ze státního rozpočtu, ale z rozpočtu obcí. Pro praktické fungování tohoto institutu by bylo třeba podpory státu, případně krajských úřadů. Také by zřejmě bylo praktické umožnit obcím poskytovat tyto půjčky potřebným třeba i s určitým úrokem, což by zvýšilo motivaci obcí tyto půjčky poskytovat. Jejich splácení by bylo praktické umožnit zajišťovat např. dohodou o srážkách ze mzdy (v případě osob, které mají vlastní příjem – viz výše) nebo případně dohodou o zvláštním příjemci dávek.

Na druhou stranu mohou bezúročné půjčky ještě více motivovat sociálně slabší občany k nezodpovědnému zadlužování se a přidělování půjček může vést k nárůstu korupce při jejich schvalování.

Potíží je, kdo a z jakých zdrojů by uhradil rozdíl mezi tržní a tzv. sociální cenou půjčky. Tento cenový rozdíl by musel být dotován podobně jako např. hypotéky nebo stavební spoření. Dotovat půjčky nezodpovědným skupinám obyvatel z daní již i tak daňově silně zatížených obyvatel je pro obce politicky i sociálně velice riskantní. Nemenším problémem je, kdo by takové fondy spravoval a jak by byly ošetřeny před vytunelováním. Zkušenosti z Velké Británie s tzv. Credit Unions (obdobu družstevních půjčoven) ukazují, že špatné manažerské řízení na jiných než tržních principech vede k neuhlídání podnikatelského rizika, které vede k následnému krachu. Časté jsou také defraudace v důsledku zkresleného podnikání na jiných než tržních a ekonomicky kontrolovatelných principech.

6. EXEKUCE

6.1. Dávky státní sociální podpory

Exekucemi z dávek se osoby na nich závislé dostávají do svízelné situace a dávky samy přestávají plnit svůj účel. Osoby, které jsou po zabavení dávek bez prostředků, se dopouštějí drobné kriminality, zastavují movitý majetek apod.

Opakované dávky státní sociální podpory (dále jen „dávky SSP“) je od 1. dubna 2006 možné postihnout exekucí pouze formou srážek ze mzdy, tj. částečně (§ 299 odst. 4 občanského soudního řádu,²⁾ dále jen „OSŘ“. Při výpočtu srážek se vychází z nařízení vlády o nezabavitelných částkách č. 595/2006 Sb.³⁾ Jednorázové dávky státní sociální podpory a od 1. ledna 2007 ani příspěvek na bydlení nelze exekucí postihnout.

Exektovat srážkou lze dávky vyplácené dle:

- zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře:
 - a) sociální příspěvek (§ 20),
 - b) příspěvek na bydlení (§ 24),
 - c) rodičovský příspěvek (§ 30),
 - d) odměna pěstouna (§ 40),
 - e) odměna pěstouna ve zvláštních případech (§ 40a),
 - f) přídavek na dítě (§ 17),
 - g) příspěvek na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči (§ 37).

V případě provádění výkonu rozhodnutí se musí jednat o pohledávku povinného, tzn. o dávku náležející povinnému, nikoli o dávku náležející jiné osobě, např. nezaopatřenému dítěti (např. přídavek na dítě), kdy příjemcem dávky je povinný rodič (pěstoun). Jsou-li tyto dávky i přesto exekucí postiženy, je třeba se bránit návrhem na zastavení exekuce pro její nepřipustnost dle § 268 odst. 1 písm. h) OSŘ (více je uvedeno níže).

Dávky oblastí zaměstnanosti

Tyto dávky podléhají exekuci formou srážky ze mzdy; jedná se o dávky poskytované podle

- zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti:
 - a) podpora v nezaměstnanosti (§ 39),
 - b) podpora při rekvalifikaci (§ 40),
- zákona č. 118/2000 Sb., o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele, tj. mzdové nároky zaměstnance nevyplácené mu zaměstnavatelem, který je v platební neschopnosti.

Dávky sociální péče a pomoci v hmotné nouzi

Exekuci nepodléhají peněžité dávky sociální péče a pomoci v hmotné nouzi.

6.2. Exekuce na účet (příkazáním pohledávky z účtu u peněžního ústavu)

K existenčním problémům dochází v případech, kdy exekutor nařídí exekuci na účet („obstavit“ účet), na který je osobě povinné zaslána mzda (může se jednat o dávky SSP, důchod či mzdu vyplácenou zaměstnavatelem). Problémem v daném případě je fakt, že soud (soudní exekutor), nařizuje-li exekuci „příkazáním pohledávky z účtu u peněžního ústavu“, nemá povinnost zkoumat původ prostředků na tomto účtu.

Jestliže je mzda již jednou exekucí postižena (tj. srážkami ze mzdy u České správy sociálního zabezpečení v případě důchodu, u úřadu práce v případě dávek SSP či u zaměstnavatele, je-li osoba v pracovněprávním vztahu) a zbytek mzdy je zasílán na účet od exekutora zablokovaný, může osoba povinná (pokud je tento příjem jediný její zdroj příjmu) požádat o vyplácení mzdy v hotovosti nebo složenkou (ne na zablokovaný účet). Další možností je obrátit se přímo na exekutora se sdělením, že mzda by měla podléhat exekuci toliko srážkami ze mzdy, a požádat jej o uvolnění těchto peněžních prostředků.

Otázkou zůstává, zda by byl úspěšný návrh na částečné zastavení exekuce dle § 268 odst. 1 písm. h) Občanského soudního řádu (dále jen OSŘ) pro nepřipustnost. Rozhodne-li se osoba povinná obrátit na soud s návrhem na zastavení takto nařízené exekuce, je nutné v návrhu uvést, že je příkazáním pohledávky z účtu postižena mzda, která by dle platné právní úpravy měla podléhat exekuci toliko formou srážek ze mzdy. Současně je možné poukázat na § 310 občanského soudního řádu ve spoje-

ní s ustanoveními § 278, 279 a 299, který je možné vykládat i tak, že exekuci příkazáním pohledávky z účtu u peněžního ústavu nepodléhají ani ty prostředky, o nichž občanský soudní řád výslovně stanoví, že zcela nebo zčásti nepodléhají exekuci (zde § 278 a 279 OSŘ). Dle výše uvedeného je možné uvažovat o tom, že aktuálně připsaná výplata mzdy je postižena neoprávněně, a je proto namístě exekuci příkazáním pohledávky z účtu částečně zastavit.

Jiná situace nastává v případech, kdy je exekucí postižen účet manžela/ky povinného. **Dle ustálené judikatury Nejvyššího soudu České republiky⁴⁾ není totiž možné exekuci příkazáním pohledávky z účtu postihnout účet manžela nebo manželky povinného.** V rozhodnutí č.j. 20 Cdo 712/2004 je přímo uvedeno:

„Exekuce příkazáním pohledávky z účtu peněžního ústavu podle ustanovení § 303 a násl. o. s. ř. může být totiž provedena jen u pohledávky z účtu, jehož majitelem je povinný. Jiná pohledávka z účtu – tedy i pohledávka, jejímž výlučným majitelem je manžel(ka) povinného – není způsobem předmětem této exekuce, i kdyby na účet byly vloženy peněžní prostředky povinného, případně peněžní prostředky patřící do společného jmění manželů /povinného a majitele účtu.“

Bude-li tedy exekucí postižen účet manžela/ky povinného, je třeba se obrátit na soud (který pověřil exekutora s provedením exekuce) s návrhem na její zastavení pro nepřipustnost, příp. je možné podat vylučovací žalobu dle § 267 OSŘ⁵⁾.

6.3. Exekuce prodejem movitých věcí

V praxi je možné se rovněž setkat s námitkami, že exekutor, který prováděl v bytě exekuci na movité věci povinného (mobilizní exekuce), se choval nevhodně a současně s námitkou, že sebral věci, které nenáleží osobě povinné (ale např. rodičům dlužníka či bývalé manželce).

Domnívá-li se osoba, že exekutor se při provádění tzv. mobilizní exekuce choval nevhodně, má možnost obrátit se na Exekutorskou komoru ČR, která je oprávněna prošetřovat stížnosti na jejich jednání.

Pokud prováděl exekutor mobilizní exekuci např. v bytě rodičů dlužníka (dlužník se v tomto bytě nezdržuje, ale má zde pouze nahlášenou trvalé bydliště), je nutné si uvědomit, že exekutor má oprávnění provést prohlídku bytu, kde má povinný nahlášenou své trvalé bydliště⁶⁾, jelikož s ohledem na informace z evidence obyvatel měl za to, že se tam povinný zdržuje.

²⁾ „Ustanovení o výkonu rozhodnutí srážkami ze mzdy se použijí i na výkon rozhodnutí srážkami z dávek státní sociální podpory, které nejsou vypláceny jednorázově. Výkon rozhodnutí ohledně dávek státní sociální podpory, které nejsou vypláceny jednorázově, nelze provést příkazáním pohledávky.“

³⁾ v nařízení je zakotven způsob výpočtu základní částky, která nesmí být sražena povinnému z měsíční mzdy při výkonu rozhodnutí, a o stanovení částky, nad kterou je mzda postižitelná srážkami bez omezení, např. č.j. 20 Cdo 712/2004 či č.j. 21 Cdo 1774/99

⁴⁾ (1) Právo k majetku, které nepřipouští výkon rozhodnutí, lze uplatnit vůči oprávněnému návrhem na vyloučení majetku z výkonu rozhodnutí v řízení podle třetí části tohoto zákona.

⁵⁾ (2) Obdobně podle odstavce 1 se postupuje, byl-li nařízeným výkonem rozhodnutí postižen majetek patřící do společného jmění manželů nebo který se považuje za součást společného jmění manželů (§ 262a odst. 1), avšak vymáhaný závazek vznikl za trvání manželství jen jednomu z manželů při používání majetku, který

a) podle smlouvy o zřízení zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů nebo podle smlouvy o vyhrazení vzniku společného jmění ke dni zániku manželství nepatřil do společného jmění manželů, a oprávněnému byl v době vzniku vymáhané pohledávky znám obsah smlouvy,

b) náležel výhradně povinnému proto, že jej nabyl před manželstvím, dědictvím, darem, za majetek náležející do jeho výlučného majetku nebo podle předpisů o restituci majetku, který měl ve vlastnictví před uzavřením manželství nebo který mu byl vydán jako právnímu nástupci původního vlastníka, anebo že slouží podle své povahy jen jeho osobní potřebě.

⁶⁾ umožňuje to občanský soudní řád, který říká, že exekutor má oprávnění učinit osobní prohlídku povinného a prohlídku bytu povinného (sídla, místa podnikání), o kterém má za to, že se tam fakticky zdržuje, a provést na tomto místě soupis movitých věcí. Na druhou stranu má osoba povinná umožnit exekutorovi přístup na všechna místa, kde má své movité věci umístěny. Neučiní-li tak, může si exekutor zjednat přístup do domu a míst, kde se nacházejí movité věci povinného, přičemž provede jejich soupis a věci označí.

Ochrana třetích osob je v daném případě na základě občanského soudního řádu zajištěna prostřednictvím § 267 vylučovací žalobou.

Možnou obranou je oprávnění vlastníka nemovitosti (bytu) obrátit se na obecní úřad (nejčastěji odbor správních činností) s žádostí o zrušení údaje o místě trvalého pobytu pro některého ze členů domácnosti. V zásadě je třeba splnit dvě podmínky⁷⁾: doložit, že člen domácnosti již v bytě nebydlí, a že mu zaniklo užívací právo k bytu.

7. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE ZE ZAHRANIČÍ

7.1. Německá spolková republika

Spolková republika Německo má v současné době 82 milionů obyvatel, kteří tvoří 37,3 milionů domácností a z těchto domácností je zhruba 3,13 milionu (tj. 8 %) zadlužených a předlužených. V Německu existuje síť institucí zabývajících se dluhovým poradenstvím a prevencí proti dluhům. Tato práce má dlouhodobou tradici, kterou vykonávají především svobodné spolky, jako je Charita nebo německý Červený kříž.

Sociální služby katolických žen (Sozialdienst katholischer Frauen e.V. - SKF)

SKF je odbornou organizací v rámci německé katolické charity pro sociální práci v církvi. Organizace má centrálu v Dortmundu a provozuje 186 poboček, které poskytují různé druhy sociálních služeb. V roce 2000 měla SKF cca 9000 řádných členů, přibližně 3000 dobrovolníků a asi 5000 zaměstnanců. V oblasti poradenství pro dlužníky působí tato organizace již 20 let. Hlavním cílem je pomoci klientům ke svépomoci a motivovat je, aby byli schopni překonat těžkou životní situaci, do které se dostali. Jde tedy o podporu a využití osobních zdrojů každého jednotlivce. Sociální poradenství pro dlužníky v žádném případě nesmí být jen čistým hospodářským nebo výlučně finančním poradenstvím, ale jde o celistvou sociální práci.

Cíle pomoci SKF

- Znovuzačlenění na trh práce
- Vyhnutí se propuštění, i po zkušební pracovní době
- Udržení případně znovunavození pracovní motivace
- Zprostředkování dávek sociální pomoci
- Napravení hospodářské situace
- Znovunavození hospodářské síly postižených
- Schopnost (způsobilost) života na hranici zabavitelnosti (minimálního příjmu) / život s dluhy pod jistotou existenčního životního minima
- Stabilizace nezaměstnaného a jeho rodiny, regulace dluhu a zvyšování šancí na trhu práce
- Zachování jeho bytů a energetických dodávek
- Posilování sebevědomí a sebekritiky
- Učení rozeznávat mezi celospolečenskými příčinami a vlastní účastí
- Poznání důležitosti pojmu „dluhy“ pro rodinu, popřípadě jedince a pracovní na rozvoji / budování svépomocného potenciálu
- Rozeznat pocity jako vztek, smutek a zklamání, které souvisejí s dluhy a jejich odstraněním
- Přezkoušení předpokladu k účasti na řízení o Insolventnosti

Odborné poradenství je poskytováno osobně nebo telefonicky. Pracovníci pomáhají vypracovat klientům rozpočet jejich domácnosti a plán jejich věřitelů. Snaží se najít nejlepší řešení, jak s měsíčními prostředky dostatečně pokrýt veškeré nezbytné náklady a ze zbytku umořovat dluhy. Následně probíhá vyjednávání s věřiteli, které bývá díky dlouholetým zkušenostem organizace většinou úspěšné.

Další oblast pomoci se týká poradenství v rámci zákona o Insolventnosti, který již v Německu platí déle než šest let. Větší část klientů poraden pro dlužníky je připravována na soudní řízení o tzv. osobním bankrotu.

7.2. Velká Británie

Credit Action

Credit Action je dobročinná organizace, jejímž cílem je pomáhat lidem naučit se jak lépe hospodařit s osobními financemi. Funguje v celé Velké Británii a spolupracuje s dobročinnou organizací Consumer Credit Counselling Services (CCCS).

Credit Action vytvořila příručky pro různé skupiny obyvatel (rodiny, absolventy škol, brance v britské armádě), jak se vypořádat z dluhů, jak se zachovat při nečekaných událostech, které mají vliv na finanční situaci (dlouhodobá nemoc, ztráta zaměstnání). Organizace také pořádá celou škálu kurzů, které mají pomáhat lidem správně řídit své osobní finance. Některé kurzy jsou určené pro širokou veřejnost, jiné pro specifické cílové skupiny. Credit Action vyvíjí činnost i ve věznicích, kde realizuje základní kurzy řízení osobních financí.

Na svých webových stránkách (www.creditaction.org.uk) Credit Action radí ve věcech finančního vzdělávání a uvádí statistiky zadluženosti a informace pro dobrovolníky, www.creditaction.org.uk obsahuje informace využitelné v rámci finančního vzdělávání. V současné době tyto stránky navštěvuje měsíčně cca 600 000 uživatelů.

Credit Action rovněž připravila jednoduché počítačové hry pro děti, ve kterých se mohou zábavnou formou naučit, jak je důležité řádně hospodařit s penězi a jaké důsledky může špatné hospodaření přinést.

Představitelé Credit Action rovněž vystupují na nejrůznějších konferencích či seminářích a apelují na nutnost rozvoje finančního vzdělávání a šíří „finanční“ osvětu prostřednictvím aktivního vystupování v médiích.

8. OBLASTI PREVENCE A ŘEŠENÍ ZADLUŽOVÁNÍ SOCIÁLNĚ SLABÝCH A VYLOUČENÝCH OSOB

Orientovat se ve spleti českých spotřebitelských úvěrů a půjček je pro většinu spotřebitelů poměrně obtížné. Způsoby zajištění a rizika z půjček plynoucí, druhy a výše sankcí v případě problémů se splácením atd. přivádějí do vážných finančních a sociálních problémů především občany z nízkopříjmových skupin. Neefektivnějším východiskem se jeví tlak na zvyšování transparentnosti podmínek úvěrů a půjček, dodržování správného řízení firmy, zlepšování informovanosti a finanční gramotnosti obyvatel.

8.1. Opatření v rámci státní správy a územní veřejné správy

Krajské a obecní úřady

Sociální pracovníci na kontaktních místech, kteří se setkávají s problematikou zadluženosti, na ni neumí dostatečně reagovat. Minimálně by měli podat základní informace nebo zprostředkovat kontakt na odbornou instituci. Důležitým krokem pomoci potřebným je možnost poskytnutí nenárokové jednorázové peněžité nebo věcné dávky. Pro kvalifikovanou pomoc a poradenství mohou využít odbornou literaturu, brožury a letáčky jejichž přehled je uveden v Příloze č. 2.

Finanční vzdělávání na národní úrovni

Finanční vzdělávání je důležitým nástrojem ochrany spotřebitele na finančním trhu (především v souvislosti s rostoucí zadlužeností obyvatel ČR).

Finanční vzdělávání můžeme rozdělit:

- vzdělávání dětí (garantem implementace je stát),
- vzdělávání dospělých (klíčové postavení mají subjekty finančního trhu).

Na obou stupních vzdělávání je nutná spolupráce všech zainteresovaných stran (státu, spotřebitelských organizací, trhu a odborníků na vzdělávání).

V rámci školního finančního vzdělávání probíhá implementace navrženého **Systému budování finanční gramotnosti na základních a středních školách**, který vytvořilo Ministerstvo financí na základě usnesení vlády č. 1594 ze 7. 12. 2005 ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a s Ministerstvem průmyslu a obchodu. K tomuto projektu byla vytvořena stálá *Expertní skupina pro finanční sektor*, složená ze zástupců Ministerstva financí, Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva školství, Výzkumného ústavu pedagogického,

⁷⁾ zákon o evidenci obyvatel č. 133/2000 Sb.

Národního ústavu odborného vzdělávání a Asociace obchodních akademií.

Tato skupina připravila systém zahrnutí finančního vzdělávání do různých stupňů základního a středoškolského vzdělávání a nyní pracuje na jeho implementaci. V roce 2007 bude probíhat práce na standardech finanční gramotnosti a jejich pilotním ověření.

Na platformě stále *Expertní skupiny pro finanční sektor* vznikla *Pracovní skupina pro finanční vzdělávání*, jejímž gestorem je Ministerstvo financí. Na poli finančního vzdělávání dospělých (celoživotního vzdělávání), MF participuje jako gestor. Na půdě této pracovní skupiny jsou a budou řešeny otázky:

- definice finanční gramotnosti, vymezení cílových skupin,
- návrh způsobu koordinace vzdělávacích aktivit trhu, státu a dalších institucí,
- návrh způsobu propagace významu finanční gramotnosti a finančního vzdělávání,
- návrh způsobu ověřování úrovně finanční gramotnosti v ČR.

Pracovní skupina pro finanční vzdělávání schválila vymezení pojmu finanční gramotnost následovně:

„Finanční gramotnost představuje schopnost člověka provádět kvalifikované úsudky a činit efektivní rozhodnutí při užívání a správě peněz. Finančně gramotný občan chápe základní ekonomické souvislosti, orientuje se na trhu finančních produktů a služeb a je tak schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“

8.2. Opatření v rámci nestátní sféry

Právní služby

Poradenství v oblasti zadluženosti nabízejí některé právnické kanceláře. Tato služba však je plně hrazena, a pro lidi v obtížné finanční situaci je tak nedostupná.

Asociace občanských poraden

Sít' občanských poraden nabízí bezplatné občanskoprávní poradenství předluženým lidem. Sít' pomůže navázat komunikaci s věřiteli a vyhotovit nezbytné písemnosti. Služby jsou poskytovány osobně a zdarma (více na <http://www.obcanskeporadny.cz/>).

Sdružení obrany spotřebitele (SOS)

Zaměřuje se především na obhajobu spotřebitelských práv a ochranu spotřebitele a bezplatné poradenské služby v této oblasti. Lze využít osobního kontaktu, on-line poradenství nebo telefonní linky (více na <http://www.spotrebitele.info/poradna/>).

SPES, o.s.

Pomáhá lidem v situaci předlužení, nabízí vzdělávací projekty na středních školách a mezi ohroženými skupinami obyvatelstva s cílem přispět ke zvýšení ekonomické gramotnosti české populace. Sdružení SPES nabízí poradenství prostřednictvím internetových stránek, kde je formulář pro zadávání dotazů. Dále připravuje otevření poradenského centra v Ostravě a Olomouci.

V roce 2007 bude realizováno celorepublikové vzdělávání sociálních pracovníků zaměřené na konkrétní řešení předlužení. Sdružení také provádí průzkumy na finančním trhu a upozorňuje na jeho nástrahy. Dále realizuje semináře na půdě Parlamentu ČR nebo v jednotlivých krajích (více na www.pomocsdluhy.cz).

8.3. Konkrétní příklad prevence zadlužení

V roce 2007 získal Olomoucký kraj státní dotaci v rámci Programu prevence kriminality na místní úrovni – Partnerství na pilotní projekt prevence zadluženosti „*Nic není zadarmo*“. Smyslem projektu je zahájit osvětovou kampaň, rozšířit poradenské služby a zvýšit odbornou úroveň profesionálních pracovníků pomáhajících profesí. Současně otestovat nové prvky a vytvářené metody ofenzivního boje proti tomuto rychle se rozšiřujícímu fenoménu, jež může být zárodkem a příčinou pozdější kriminality.

Cílová skupina projektu:

- **široká veřejnost** – formou osvětové kampaně budou osloveni všichni občané a bude jim nabídnuto kvalifikované finanční poradenství;

- **rizikové nízkopříjmové skupiny** – prostřednictvím osvětové kampaně vycházející z charakteru a kulturních zvyklostí těchto skupin jim budou poskytnuty potřebné informace, které bude doprovázet kvalifikované finanční poradenství;

- **odborná veřejnost** – jednotlivé profesní skupiny budou absolvovat odborné vzdělávání a budou jim poskytnuty podpůrné prostředky (materiály).

Pilotní projekt je v duchu komplexního pojetí a možného provázání služeb rozdělen do několika etap, na jejich koordinaci bude dohlížet vrcholový tzv. top tým. Jeho složení bude součástí **úvodní etapy**. Sestaven bude z takových zástupců, kteří mohou pomoci na kvalifikované úrovni koordinovat další průběh činností, analyzovat výsledky a zejména utvářet obsahové náplně dílčích aktivit – právník, psycholog, sociolog, dávkový specialista, exekutor (soudce), zástupce poradny pro dlužníky.

V druhé etapě bude proveden průzkum finančního trhu s cílem poznat podmínky, za kterých finanční instituce fungují a za jakých okolností jsou prováděny jednotlivé úvěry či poskytovány půjčky. V terénu bude realizována zkouška odebrání smluv o půjčce/úvěru, splátkový kalendář, všeobecné podmínky, reklamní letáky, přezkoumání skutečné částky v hotovosti, kterou obdrží klient, délky splácení, uváděné RPSN, sankční poplatky při nesplácení, poplatky za schválení půjčky, poplatky za vedení účtu, zajištění ručením nebo způsob jiného zajištění nebo možnost předčasného splácení.

Třetí etapa spočívá ve zřízení a zahájení činnosti poradenské kanceláře ve městě Olomouci, která umožní občanům osobně konzultovat nejasnosti, odpovídat na kladené dotazy a náměty vztahující se k finanční problematice. Současně bude zahájena činnost telefonického a internetového poradenství.

Čtvrtou etapou je osvětová kampaň pro širokou i odbornou veřejnost. Prostřednictvím kontaktních pracovišť obecních úřadů, které poskytují dávky sociální péče, budou cílové skupině nízkopříjmových rodin (případně přes úřady práce) srozumitelnou formou předávány praktické základní informace upozorňující na hrozby a nebezpečí jednotlivých půjček a úvěrů a kontakty na zřízenou poradnu pro dlužníky. Budou předávány jednoduché a praktické zásady zvyšující opatrnost při uzavírání smluv. Bude vypracováno jednoduché počítací kolečko, díky kterému si klient bude moci vypočítat procenta, kolik za určitých příkladných podmínek v konečném důsledku přeplatí, apod.

Dále budou vytvořeny praktické informační manuály, které budou rozděleny do několika skupin (klient se chystá si vzít půjčku, klient je zadlužen, klient s nařízenou exekucí, apod.), pomohou odborníkům předávat klientům konkrétní informace v konkrétních situacích.

V poslední etapě bude realizován vzdělávací modul pro sociální pracovníky, zaměřený na kvalifikované finanční vzdělávání těchto pracovníků. Bude uskutečněno několik seminářů na téma vztahující se k finanční gramotnosti, praktickým ukázkám nejčastějších okruhů problémů a způsobům jejich řešení.

S ohledem na pilotní realizaci projektu bude celkovému i průběžnému hodnocení věnována zvýšená pozornost. Etapové aktivity budou díky top týmu průběžně monitorovány a dokumentovány. Cílem je nejen vyzkoušení nových principů a modelů práce s občany ve směru prevence předlužení, ale také současně zavedení potřebných podkladů a výstupů pro další hodnocení a případný přenos do ostatních částí republiky.

8.4. Alternativa v podobě bezúročné půjčky

V průběhu roku 2001 byl ve dvou lokalitách České republiky (Ostrava a Ústí nad Labem) realizován zkušební projekt – **Nouzový sociální fond** – financovaný Kanceláří Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN v Praze. Nozový sociální fond měl dva hlavní cíle:

- a) poskytovat finanční půjčku nejchudším příslušníkům romské populace (dlouhodobá potřebnost);
- b) poskytovat rychlou půjčku na řešení náhlé nouze (akutní potřebnost).

Hlavní předností tohoto fondu byla jeho funkční pružnost, variabilita, adresnost a kontrolovatelnost. Půjčka obsahuje významný preventivní prvek. Je velmi potřebná pro

osoby, které si ještě nepůjčily, ale při neexistenci Nouzového sociálního fondu by „služeb“ lichváře nebo jiné výrazně nevýhodné nabídky využili a pravděpodobně by jim hrozilo hlubší sociální vyloučení.

Použití půjčky z prostředků Nouzového sociálního fondu je vhodné při splnění následujících podmínek:

- rodina (jedinec) je příjemcem sociálních dávek nebo alespoň někteří členové pracují, a proto je pravděpodobné, že budou mít prostředky na splácení půjčky;
- o půjčce se sepíše smlouva, ve které se dohodnou pravidla splácení;
- půjčka musí být bezúročná; místo úroků se může vyžadovat vykonání práce ve prospěch komunity (okolí, města, NNO apod.);
- sociální pracovník (romský terénní sociální pracovník) pracuje po celou dobu s rodinou a pomáhá jí dodržovat splátkový kalendář;
- sociální práce je vedena tak, aby naučila rodinu větší soběstačnosti (úspornější hospodaření, alespoň krátkodobé formy zaměstnání) a eliminovala tak nutnost finanční půjčky v budoucnosti;

Podrobně analyzuje tuto oblast expertiza „*Mikrofinance a snižování chudoby a Sociální nouzový fond z hlediska právního rádu a praxe sociální péče České republiky*“⁸⁾, kterou pro Kancelář Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN v Praze zpracoval SOCIOKLUB⁹⁾. Kancelář Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN vyhodnotila tento druh pomoci jako ztrátový, kdy ani mechanismus kolektivního ručení tří subjektů neměl vliv na platební kázeň. To však neznamená, že po použití se z předchozích chyb, není možné tento institut využít.

9. Návrhy na budoucí řešení zadlužování obyvatel ČR

9.1. Finanční vzdělávání (Ministerstvo financí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo práce a sociálních věcí, orgány územní veřejné správy, nestátní neziskové organizace)

Do budoucna je nejdůležitějším úkolem rozvoj finančního vzdělávání na všech stupních vzdělávacího procesu – od mateřské školky, přes základní školu až ke středním školám, učilištím a vysokým školám.

Součástí vzdělávání by mělo být zvýšení kvalifikace pedagogů, kteří by mohli u svých žáků rozvíjet principy zdravého zacházení s penězi a vyrovnaného hospodaření domácností – nejlépe v rámci jednotlivých vzdělávacích programů. Další skupinou by měli být studenti oborů, kteří se budou věnovat problematice zadlužování (sociální pracovníci, právníci, sociologové a psychologové) a měli by v budoucnu poskytovat dostatečně profesionální rady a pomoc.

Vzdělávací aktivity by rovněž měly být zaměřeny na skupiny obyvatel, které není možno podchytit v rámci vzdělávacího systému, a kterým hrozí v důsledku předlužení sociální vyloučení (příslušníky některých etnických menšin, občany s nižším vzděláním nebo ze špatných sociálních poměrů, osoby po výkonu trestu). Zde je také nezastupitelná role neziskového sektoru.

Nezbytností je také vzdělávání stávajících pracovníků v sociální oblasti, pracovníků azylových domů, kurátorů pro dospělé i mládež, pracovníků chráněných dílen, personálu domovů pro seniory apod., kteří by měli být natolik vzdělaní, aby dokázali poskytnout alespoň základní informace a pomoc v krizových situacích. Nezbytností tohoto systému je dobrý informační ser-

vis, na který mohou své klienty odkázat a kde se jim dostane skutečně odborné pomoci.

9.2. Informovanost a poradenství (Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo vnitra, orgány územní veřejné správy, nestátní neziskové organizace)

V současné době u nás chybí dostatečný zdroj informací pro lidi uvažující o uzavření smlouvy o úvěru. Je velmi obtížné nalézt nezávislé porovnání jednotlivých subjektů nabízejících úvěry. Chybí obecná informovanost o nástrahách finančního trhu v ČR. Především stát, ale také neziskové organizace by měly věnovat pozornost informovanosti občanů o aktuální situaci, ať již formou pořádání seminářů nebo informačních kampaní a veřejné osvěty.

Základem celého systému pomoci by měla být fungující síť dlouhodobého poradenství, kde se odborníci věnují pouze tomuto tématu. Specializovaní dlouholetí poradci by měli znát principy a metody sociální práce a mít základní dovednosti v psychologii a právu.

Vyšší informovanost je možné zajistit pomocí:

poradenství: terénní sociální pracovníci, kurátoři, pracovníci nestátních neziskových organizací (např. občanské poradny, o. s. SPES apod.), asistenti P ČR,

osvětou: pomocí TV, rozhlasové pořady, besedy adresnou formou (vytvořit samostatný materiál – leták, protože denní tisk cílová klientela nečte),

další činnosti: práce s opinion leadery příslušné cílové skupiny.

K zajištění informovanosti sociálně slabých a vyloučených komunit využít terénní sociální pracovníky. Znájí příčiny, průběh a následky zadlužení a orientují se v jeho druzích. Každodenně (či dle možností) preventivně pracují v rizikových lokalitách a komunitách s (potencionálně) zadluženými občany či jejich rodinami a mohou:

spolupracovat s postiženou klientelou na vypracování osobního (rodinného) rozpočtu, dohlížet na dodržování povinností vůči státu, provádět nácvik potřebných úkonů, pomoci se zorientovat v současných podmínkách a hledat nové pracovní příležitosti, rekvalifikační kurzy apod.;

informovat klientelu o rizicích finančních závazků, že je lepší nebrat na sebe přemrštěné závazky než se následně domáhat jejich neplatnosti nebo odstoupení od smlouvy na základě tvrzení, že byly uzavřeny v tísní nebo za nápadně nevýhodných podmínek,¹⁰⁾ či že jsou v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku¹¹⁾ nebo s dobrými mravy;¹²⁾

zprostředkovat reálný náhled na finanční situaci a informovat ohrožené i oběti, že včasné přiznání neschopnosti splácet a řešení tohoto stavu funguje jako ochrana před ještě větším zadlužením;

předat včas klienta odborným poradenským institucím s cílem co nejdříve zamezit roztočení spirály dluhů a narůstajících úroků.

Provádět přezkoumání srozumitelnosti smluv o půjčce **formou testů s cílem zjistit, jak jsou pravidla smlouvy o půjčce srozumitelná** pro obyvatele s nízkým vzděláním a v sociálně vyloučených komunitách. Na základě výsledků by bylo možné uvažovat o modifikaci pravidel pro uzavírání smluv tohoto typu.

Informovat (sociálně slabé) občany o rizicích zasílání sociálních dávek (potažmo jakýchkoliv peněz, např. důchodu) **na bankovní účet vzhledem k možné exekuci všech financí na účtu.**

Informovat občany, aby v rámci exekuce věnovali pozornost již samotnému nalézacímu řízení (tj. řízení o jejich samotné povinnosti) a současně je poučit **o nutnosti přebírání soudních obsílek**. Nebudou-li soudní obsílky přebírat, může se stát, že jim bude **doručováno tzv. fiktivně** (nevyzvednutím v úložní lhůtě). Proti takto nařízené exekuci se již tyto osoby nemají možnost bránit, rozhodnutí je pravomocné a jeho účinky v podobě nuceného výkonu rozhodnutí není možné zvrátit. O exekuci se tak osoba povinná dozví až v okamžiku, kdy je jí obstaven účet, mzda či dávky – a to je pozdě.

⁸⁾ Tento materiál obsahuje závěry zpracované expertizy, shrnuje zkušenosti s fungováním Sociálního nouzového fondu v České republice. Poskytuje informační zdroje a náměty, jak pro současné fungování, tak i budoucí nastavení systému sociální pomoci (uvažovaný zákon o hmotné nouzi a sociálním vyloučení).

⁹⁾ SOCIOKLUB – Sdružení pro podporu rozvoje teorie a praxe sociální politiky (www.socioklub.cz)

¹⁰⁾ § 49 zákona č. 40/1964 Sb., Občanského zákoníku.

¹¹⁾ § 265 zákona č. 513/1991 Sb., Obchodního zákoníku.

¹²⁾ § 39 zákona č. 40/1964 Sb., Občanského zákoníku.

9.3. Legislativní opatření¹³⁾

Zajistit, aby právnické i fyzické osoby půjčující finanční prostředky **informovaly** o podmínkách půjček, možnosti odkladu splátek, výši celkové částky, kterou klient zaplatí (včetně úroků a všech poplatků), **konkrétně a jednoznačně**. Povinnost demonstrovat praktické ukázky toho, kolik peněz budou muset dlužníci ve skutečnosti svým věřitelům splatit.

Posílit ochranu důchodů, mezd a sociálních dávek zasílaných na bankovní účet před soudním rozhodnutím o exekuci příkázáním pohledávky. Podle praxe SRN je sociální dávka zasílána na bankovní účet klienta opatřena specifickým znakem „NEZABAVITELNÝ PŘÍJEM“. Banka tedy nemůže informovat soud o tom, že klient má nějaké volné prostředky vhodné k exekuci. V případě, že sociální dávka není do 14 dnů vybrána (alespoň částečně), má se za to, že klient ji nutně nepotřebuje, specifický znak je odstraněn a dávka může být zabavena soudním rozhodnutím.

Za úvahu stojí změna zákona, aby povinnost ručitele zaplatit dluh za hlavního dlužníka vznikala až tehdy, kdy věřitel ručiteli doručí písemnou výzvu k zaplacení dluhu. Ve výroku o náhradě nákladů řízení by měla být zohledněna skutečnost, že ručitel nebyl před podáním žaloby urgován.

¹³⁾ Další legislativní opatření obsahuje *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva, Z š vŭle práva (2006)*

Příloha č. 2

Legislativa:

Zákon o ochraně spotřebitele č. 634/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o spotřebitelském úvěru č. 64/1986 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) č. 182/2006
Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o živnostenském podnikání č. 455/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon směnečný a šekový č. 191/1950 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o některých podmínkách sjednávání spotřebního úvěru č. 321/2001, ve znění pozdějších předpisů
Zákon o regulaci reklamy č. 40/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání č. 468/1991 Sb.,
Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.
Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb.
Zákon o pomoci hmotné nouzi č. 111/2006 Sb.
Zákon o podnikání na kapitálovém trhu č. 56/2006 Sb.
Trestní zákon č. 160/1941, ve znění pozdějších předpisů
Zákon o státní sociální podpoře č. 117/1995, ve znění pozdějších předpisů
Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Zákon o evidenci obyvatel č. 133/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů
Směrnice Evropského parlamentu a Rady : 2002/65/ES, o uvádění finančních služeb pro spotřebitele na trh na dálku
93/13/EHS, o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách

Organizace:

české:

Společnou cestou, o.s.:
poradna: http://spolcest.cz/poradna/?doc=dluh_por&action=3
SPES, o.s.: <http://www.pomocsdluhy.cz>
Občanské poradny: <http://www.obcanskeporadny.cz/>
Sdružení ochrany spotřebitelů:
<http://www.spotrebitele.info/index.shtml>
Sdružení českých spotřebitelů:
<http://www.regio.cz/spotrebitel/main/>

zahraniční:

European Coalition for Responsible Credit:
<http://www.responsible-credit.net/>

10. Závěr

Na tomto místě je možné připomenout ambice materiálu, které byly zmíněny již v první kapitole. Jeho účelem není rozšířit řadu kvalitních a odborných textů, ale poskytnout celistvou úvodní informaci pro odborníky, kteří se setkávají se zadlužováním sociálně slabých a vyloučených osob a zároveň to nejsou bankéři, exekutoři, soudci, ale jsou to pracovníci pomáhající na různých úrovních veřejné správy i nestátního sektoru.

Ze závěrečných kapitol zřetelně vyplývá výrazná potřeba kvalitního a srozumitelného informování široké veřejnosti o nástrahách zadlužování a potřeba kvalitního, dostupného a rychlého poradenství pro ty, kteří jsou již zadluženi. To vše musí být podpořeno individuální (rodinnou) sociální prací, pro kterou musí být její nositelé dobře připraveni a vyškoleni.

Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra se bude, v rámci svých možností, snažit podporovat konkrétní aktivity vedoucí k realizaci preventivních, informačních, poradenských a vzdělávacích činností.

V oblasti identifikování legislativních nedostatků budeme podporovat širokou diskusi napříč státní správou, samosprávou, nestátními organizacemi a podnikatelským sektorem. Svou podporu také nabízíme při následném prosazování adekvátních legislativních změn, kdy lze využít potenciál a váhu poradního orgánu ministra vnitra Republikového výboru pro prevenci kriminality.

National Community Reinvestment Coalition (USA)

<http://www.ncrc.org/>

Money Advice & Budgeting Service (Irsko)

<http://www.mabs.ie/>

Debt on our Door-step: <http://www.debt-on-our-doorstep.com/>

Úvěrové registry (registry dlužníků) a evidence úpadců:

Centrální registr úvěrů: www.cnb.cz

Registr spotřebitelů a registr IČ SOLUS:

<http://www.solus.cz/?menu=25>

Bankovní registr klientských informací:

www.cbcb.cz/

Nebankovní registr klientských informací:

<http://www.llcb.cz/>

Evidence úpadců:

http://www.justice.cz/cgi-bin/sqw1250.cgi/upkuk/s_i8.sqw

Informační servery:

Finanční noviny (ekonomický server ČTK) – sekce půjčky

<http://www.financninoviny.cz/os-finance/pujcky/>

<http://www.mesec.cz>

Orgány veřejné správy:

Česká obchodní inspekce - sekce o spotřebitelském úvěru (kalkulačka k výpočtu RPSN):

[http://www.coi.cz/internet/\(sab5br55gmdunwry3remvmir\)/default.aspx](http://www.coi.cz/internet/(sab5br55gmdunwry3remvmir)/default.aspx)

Finanční arbit: <http://www.finarbitr.cz>

Exekutorská komora České republiky:

<http://www.exekutorskakomora.cz/>

Příručky a dostupná literatura:

Příručka „Půjčujte si s rozumem“ – Sdružení SPES:

<http://www.pomocsdluhy.cz/files/prirucka-final.pdf>

„Spotřebitelské úvěry a neschopnost splácet dluhy“ – Občanská poradna Jižní město, o.s.: Společnou cestou:

http://spolcest.cz/poradna/data/final_kniha.pdf

„Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva“, (pro odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra zpracovalo o.s. Z š vŭle práva:

http://www.mvcr.cz/dokument/2007/minority_zadluzovani.pdf

Odborná studie finančního serveru Měšec.cz „Vývoj zadluženosti českých domácností“: <http://www.mesec.cz/texty/odborna-konference-zadluzovani-ceskych-domacnosti/>

Průvodce spotřebitele „Podepsat můžeš, přičíst musíš! (o spotřebitelských půjčkách a úvěrech)“, „Umíme si půjčovat?“, Sdružení českých spotřebitelů <http://www.vaspodpis.cz/?site=5>